

Lampi Annika

Sukupuoli-identiteetin kehittyminen Suomessa

Kandidaatintutkielma

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Varhaiskasvatus

2021

Oulun yliopisto

Sukupuoli-identiteetti ja sen kehittyminen on noussut kuluneen vuosikymmenen aikana laaja-alaiseksi ja kansainväliseksi aiheeksi. Tutkimusta sukupuolesta ja sukupuoli-identiteetistä on tehty jonkin verran, mutta suomalaisen tutkimuskentän näkökulmasta tutkimusta on todella vähän. Tässä kandidaatintutkielmassa käsitellään sukupuoli-identiteettiä, sen ympärillä olevaa käsitteistöä ja siihen vaikuttavia tekijöitä suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa. Tutkielman tavoitteena on mahdollistaa tietoisuuden lisääntymistä, aiheen syvällistä ymmärtämistä sekä yhtenäisen tiedon löytämistä myös suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta. Sukupuoli ei ole vain biologinen, psyykinen, sosiaalinen tai teoreettinen seikka, vaan näistä kaikki ovat vahvassa sidoksessa toisiinsa.

Tämä kandidaatintutkielma pyrkii avaamaan sukupuoli-identiteetin merkityksen ja ne käsitteet, jotka ovat välttämättömiä aiheen ymmärtämisen kannalta. Käsitteiden lisäksi tutkimus pyrkii selkeyttämään sellaisia yhteiskunnallisia ulottuvuuksia ja konstruktioita, jotka ovat suoranaisesti yhteydessä sukupuoli-identiteetin kehittymiseen. Tämä kandidaatintutkielma on kirjallisuuteen pohjautuva, teoreettinen tutkimus. Lähdemateriaalina ovat toimineet niin verkkosivut kuin erinäiset sukupuoleen ja yhteiskuntaan liittyvät teokset, tutkimukset, artikkelit sekä lait. Tutkielma on pyritty luomaan laaja-alaisen ja monipuolisen, syvällisen sekä selkeän uuden tiedon ja teorian kannalta. Aiheen tuoreuden ja COVID-19 pandemian vuoksi verkossa saatavilla olevien lähdemateriaalien käyttö on ollut välttämätöntä.

Tutkimustuloksista voidaan päätellä sukupuoli-identiteetin kehittyvän jo varhain vahvassa yhteydessä yhteiskunnan kanssa: instituutiot, sosialisatioprosessi ja yhteisössä vallitsevat arvot sekä näkemykset vaikuttavat vahvasti sukupuoli-identiteetin kehittymiseen sekä ilmentämiseen. Tutkimus osoitti sukupuoli-identiteetin olevan vielä seikka, jota ei juurikaan huomioida suomalaisen yhteiskunnan puitteissa. Tutkimustulokset osoittavat erinäisten järjestöjen ja lakien ohjaavan sukupuolen moninaisuuden tasa-arvoistamiseen, mutta käytännön tasolla sukupuoli-identiteettien variaatioita ei huomioida riittävästi.

During the past decade, gender identity and its development has emerged as a wide and international phenomenon. Although there is some research about gender and gender identity, in the context of Finnish research there is very little research. This bachelor's thesis will examine gender identity, the terminology around it and the factors that impact it in the context of the Finnish society. The objective with this study is to enable the increase of awareness, the in-depth understanding of the topic as well as discovering coherent information from the point of view of the Finnish society. Gender is not only a biological, psychological, social or theoretical issue, but all of these are strongly interconnected in the development of the gender identity.

This bachelor's thesis will try to open the meaning of gender identity and the terminology that are essential for full understanding of gender identity. In addition to the terminology this thesis will open the dimensions and constructions of the society that are in direct contact with the development of gender identity. This bachelor's thesis is a theoretical study based on a literature review. The references include websites as well as varying books, studies, articles and laws related to gender and society. The study is developed keeping in mind the creation of wide-ranging, diverse, in-depth and clear new information and theory. Due to the novelty of the topic and the COVID-19 pandemic, the use of web-based references has been essential.

As the research results point to, gender identity starts to develop in contact with society in early stages: institutions, socialization and the values and views of the society have a strong impact in gender identity and gender presentation. This research revealed that gender identity is not noticed enough in the Finnish society. Research data shows that different kinds of organizations and laws direct towards equalization of gender diversity but on practical level the variation of gender identity is not notified enough.

Keywords: gender, identity, gender identity, socialization, gender roles

Sisällys

1 Johdanto	5
2 Tutkimuksen lähtökohdat	7
2.1 Tutkimuskysymykset	7
2.2 Tutkimusmenetelmät	8
3 Sukupuoli-identiteetti	10
3.1 Sukupuoli	10
3.2 Identiteetti	11
3.3 Sukupuolen moninaisuus.....	12
3.4 Sukupuoliroolit.....	13
3.5 Sukupuolineutraalius, sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolitietoisuus	14
3.6 Sukupuolittaminen ja sukupuoliristiriita	14
4 Sukupuoli-identiteetin kehittymiseen vaikuttavat tekijät	16
4.1 Sosialisatio.....	16
4.2 Sosiaalinen identiteetti	17
4.3 Instituutiot	18
4.3.1 Varhaiskasvatus.....	19
4.3.2 Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet.....	20
5 Suomalainen yhteiskunta ja sukupuoli-identiteetti	22
5.1 Sukupuolten moninaisuuden viralliset tasa-arvotoimijat ja -vaikuttajat Suomessa.....	22
5.2 Sukupuolenkorjaus Suomessa	24
6 Pohdinta	26
Lähteet	29

1 Johdanto

Sukupuoli ja sen moninaisuus ovat olleet suosittuja keskustelun aiheita niin kasvatuksen, lääketieteen, lehdistön kuin sosiaalisen median (muun muassa Facebook, Instagram, Youtube ja Twitter) kentillä. Sukupuoli ja sukupuoli-identiteetti teemana on noussut julkiseen keskusteluun kuitenkin vasta 2010-luvulla (Nousiainen, 2020), minkä vuoksi aihe on monille vielä uusi ja sen ympärillä on paljon ennako-oletuksia sekä harhaluuloja. Aiemmissa sukupuoli-identiteettiä koskevissa tutkimuksissa pääpaino on ollut esimerkiksi sukupuoli-identiteetin diagnosoinnista nuoruusiässä (esim. Kaltiala-Heino, Työläjärvi, Suomalainen & Joutsenniemi, 2015) tai sitä on käsitelty tiukasti osana seksuaalisuutta ja seksuaalikasvatusta (esim. Harju, Lehtinen & Honkanen, 2020). Tämän lisäksi sukupuolesta on lukuisia pro gradu- ja kandidaatintutkielmia (esim. Manninen, 2018; Kamula-Enqvist, 2017; Tuominen, 2018), mutta itsessään sukupuoli-identiteettiä ja sen kehittymistä teksteissä on ainoastaan sivuttu. Vaikka sukupuoli-identiteetin on katsottu alkavan kehittyä jo varhaislapsuudessa (2-4-vuotiaana) ihmisen alkaessa erottaa ”tytön” ja ”pojan” (Meyer, 2010; Sillanpää, 2019), niin kuten aiempien esimerkkien myötä voidaan huomata, tutkimukset ovat tästä huolimatta painottuneet pääasiassa nuoruusiikään ja peruskouluun.

Kansainvälisellä tasolla tutkimusta on tehty sukupuoli-identiteetistä runsaasti, mutta myös näissä tutkimuksissa pääaiheena on ollut joku huomattavasti spesifimpi kohde. Esimerkiksi etnisyyden vaikutus sukupuoli-identiteetin kehittymiseen (Roger & Meltzoff, 2017), oletettujen tyttölasten transsukupuolisuuden kehittyminen (Halim, Ruble & Amodio, 2011) sekä uskonnollisten varhaiskasvatuksen opettajien suhtautuminen sukupuolen moninaisuuteen työpaikalla (Achituv, 2019). Tutkimusta sukupuoli-identiteetistä Suomalaisessa yhteiskunnassa on todella vähän, ja pyrin tutkimuksellani täyttämään selkeän tutkimuksellisen aukon. On tärkeää, että sukupuoli-identiteetin kehittymistä tutkitaan kokonaisvaltaisesti myös suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa ja siinä sukupuoli-identiteetin kehittymiseen vaikuttavista tekijöistä.

Juvonen (2016) tuo ilmi sukupuolilla olevan edelleen vahvoja kulttuurisidonnaisia stereotyyppiä esimerkiksi käyttäytymisen, ominaisuuksien sekä ulkonäön suhteen. Hän jatkaa kertomalla niiden rikkomisen luovan muissa yhteisön jäsenissä usein vahvoja tunteita, kuten yllättyneisyyttä tai vihaa. Kokemus omasta sukupuolesta rajoittuu helposti vallitsevaan kulttuuriin ja siinä ilmenevän suhtautumisen puitteisiin (Butler, 2006), ja jo tästä syystä tietoisuuden lisääminen sukupuoli-identiteetistä vähentäisi negatiivisia tuntemuksia sekä ympäristön aiheuttamia

rajoitteita sen kehittymiselle. Yhteiskunnan salliva sukupuolikäsitys on ajasta ja paikasta riippuvainen, ja eri kulttuureissa sukupuolta ja sukupuoli-identiteettiä käsitelläänkin eri tavoin (Nousiainen, 2020). Toivon, että tutkielmani myötä myös Suomalaisessa kulttuurissa hyväksyntä sukupuoli-identiteetiltään moninaisia yksilöitä kohtaan lisääntyisi.

Ensimmäinen luku käsittelee tämän kandidaatintutkielman tutkimuskysymykset sekä tutkimusmenetelmän, jonka yhteydessä määritellään aineiston valikoituminen. On oleellista tiedostaa käytetty tutkimusmenetelmä kokonaisvaltaisesti sekä se, millaisia aineistoja on valikoitunut, mistä ne on löytyneet ja miksi juuri ne on otettu käsittelyyn. Toisessa luvussa avataan sukupuoli-identiteetin käsite ja sen kannalta oleellimmat lähikäsitteet, joita ilman aiheen kokonaisvaltaista ymmärrystä on mahdoton saavuttaa. Sukupuoli-identiteettiin ja sen kehittymiseen vaikuttavat useat eri seikat, joiden erittely ja auki kertominen ovat välttämättömiä aiheen käsittelyn ja tutkimisen yhteydessä. Kolmannessa luvussa käydään läpi sukupuoli-identiteetin kehittymiseen vaikuttavia tekijöitä ja sitä, kuinka ne vaikuttavat sukupuoli-identiteetin kehittymiseen. Tällaisia seikkoja ovat muun muassa sosialisaatio ja instituutiot, jotka ilmentävät ja vaikuttavat vahvasti sukupuolellisiin seikkoihin yhteiskunnassa. Neljäs luku keskittyy Suomalaisessa yhteiskunnassa ja yhteiskunnassa vaikuttaviin päätekijöihin sukupuoli-identiteetin kehittymisen ja sukupuolten tasa-arvoisuuden näkökulmasta, joilla pyritään tasavertaisen ja sukupuolellisesti tasa-arvoisen yhteiskunnan saavuttamiseksi. Tällaiset säädökset ja toimijat ovat vaikuttajina myös sukupuoli-identiteettiin, sen kehittymiseen sekä sen ilmentämiseen niin yksilö- kuin yhteisötasolla, jonka vuoksi niiden käsitteleminen on tärkeää.

Tämä kandidaatintutkielma käsittelee sukupuoli-identiteetin kehittymistä suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa. Tämä tapahtuu laajasta näkökulmasta, eli monipuolisen käsitteistön, sosialisaation, sosiaalisen identiteetin, suomalaisen yhteiskunnan säädösten sekä toimijoiden ja instituutioiden -erityisesti varhaiskasvatuksen, kautta. Tavoitteena tutkimukselle on tiedon ja ymmärryksen lisääminen sekä aiheen normalisointi yhteiskunnallisella tasolla. Lisäksi tutkimus tavoittelee laajemman, syvällisemmän ja yhtenäisen tiedon luomista sukupuoli-identiteetistä ja siihen sidoksissa olevista aiheista, kuten sukupuolittamisesta ja sukupuolen eri variaatioista.

2 Tutkimuksen lähtökohdat

2.1 Tutkimuskysymykset

Sukupuoli-identiteettiin ja sen kehittymiseen liittyvän tutkimuskentän uutuuden ja aiheen laajuuden vuoksi tässä tutkimuksessa käsiteltäviä teemoja ja tutkimuskysymyksiä oli vaikea rajata. Tutkimuksen suunnittelun alkaessa pääkysymys oli selvittää, mitä sukupuoli-identiteetillä todella tarkoitetaan ja mitä kaikkea siihen sisältyy. Tämän lisäksi mielenkiinto oli vahvasti siinä, kuinka sukupuoli-identiteettiä tuetaan yhteiskunnallisella tasolla, kuinka se suomalaisessa yhteiskunnassa ilmenee ja mitkä asiat suomalaisessa yhteiskunnassa voivat vaikuttaa sen kehittymiseen. Aineiston haun ja esitutkimuksen myötä hahmottui kaksi tutkimuskysymystä, jotka toimivat tutkimuksen lähtökohtina:

1. *Mitä tarkoitetaan sukupuoli-identiteetillä?*
2. *Mitkä asiat vaikuttavat sukupuoli-identiteetin kehittymiseen?*
3. *Kuinka sukupuolen moninaisuus huomioidaan suomalaisessa yhteiskunnassa?*

Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä pyritään avaamaan sukupuoli-identiteetin käsite niin kattavasti ja laajasti, kuin mahdollista. Sukupuoli-identiteetin kokonaisvaltainen, syvälinen tunteminen ja ymmärtäminen ovat välttämättömiä myös toiseen tutkimuskysymykseen vastatessa. Toisella tutkimuskysymyksellä pyritään täyttämään selkeä tutkimuksellinen aukko sukupuolta ja sukupuoli-identiteettiä koskevalla kentällä. Toinen ja kolmas tutkimuskysymys muodostuivat aineiston etsinnän yhteydessä, kun huomio kiinnittyi siihen, ettei sukupuoli-identiteetin kehittymistä tai siihen vaikuttavia tekijöitä ole juuri lainkaan tutkittu. Jotta tähän kysymykseen voidaan vastata, oli oleellista tutkia myös sitä, kuinka suomalaisessa yhteiskunnassa sukupuolen moninaisuus ja sukupuoli-identiteetin eri variaatiot on otettu huomioon. Tässä tutkimuksessa pyritään vastaamaan siihen, mitkä asiat Suomessa vaikuttavat sukupuoli-identiteetin kehittymiseen sekä siihen, kuinka sukupuolen moninaisuus huomioidaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Toisen ja kolmannen tutkimuskysymyksen sidonnaisuus toisiinsa oli vahvasti havaittavissa käytetyissä lähteissä, joten myös tässä tutkimuksessa niitä käsitellään rinnakkain.

Erityisesti suomalaisten teosten ja tutkimusten vähäisyys sekä tiedon hajanaisuus loi tarkemman käsityksen siitä, mihin asioihin tutkimuksen olisi tärkeää tarjota vastauksia. Selkeän ja

yhtenäisen tiedon ollessa saatavilla myös suomalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan näkökulmasta, tutkimuksella pyritään ymmärryksen aihetta kohtaan lisääntyvän ja mahdollistavan uusien toiminta- ja suhtautumismallien synnyn sekä kehittymisen.

2.2 Tutkimusmenetelmät

Tutkimusmenetelmänäni toimi traditionaalinen eli kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Synteesin tekeminen kirjallisuuskatsauksen muodossa on välttämätöntä, sillä aiempi tutkimustyö aiheeni ympäriltä ja erityisesti suomalaisen tutkimuksen näkökulmasta on sirpaleista. Salminen (2011) määrittelee kirjallisuuskatsauksen tavoitteena olevan jo olemassa olevan teorian kehittäminen sekä samalla uuden teorian rakentaminen. Kirjallisuuskatsauksen avulla tehdäänkin “tutkimusta tutkimuksesta”, eli kootaan aiempien tutkimusten tuloksia, jotka ovat perustana uusille tutkimustuloksille ja teorialle (Salminen, 2011). Salminen (2011) tuo ilmi traditionaalisen eli kuvailevan kirjallisuuskatsauksen sisältävän laajoja aineistoja, joiden valikoitumiseen ei ole selkeitä metodisia sääntöjä.

Narratiivinen kirjallisuuskatsaus on yksi kuvailevan kirjallisuuskatsauksen muodoista. Salminen (2011) määrittelee sen pyrkimykseksi laajan kuvan antamisen käsiteltävästä aiheesta sekä sen kehityskulusta. Narratiivisessa kirjallisuuskatsauksessa aiempia tutkimustuloksia tiivistetään ja niistä luodaan johdonmukainen yhteenveto sekä uutta teoriaa (Salminen, 2011), johon myös tämä kandidaatintutkielma on pyrkinyt. Salminen (2011) tuo ilmi myös näkemyksen siitä, että kuvaileva, narratiivinen kirjallisuuskatsaus edesauttaa tutkimustiedon ajankohtaistamista. Vaikka sukupuoli-identiteetti on jo erinäisissä keskusteluissa ajankohtainen aihe, sen suomalainen tutkimuskenttä on vasta tuore. Tämän vuoksi tutkimusaineistoa on suhteellisen vähän, joka puolestaan vahvistaa aiheen tutkimisen tärkeyttä.

Aineisto on hankittu pääasiallisesti painetuista teoksista, joita etsittiin Oulun yliopiston kirjastosta sekä Oulun yliopiston verkkokirjastosta, Oula-Finnasta. Oula-Finna tarjoaa niin painettuja teoksia e-kirjoina, vertaisarvioituja artikkeleita sekä tutkimuksia kansainvälisestä tarjonnasta. Tämän lisäksi lähteitä kerättiin myös muista hakulaitteista, kuten Google Scholarista ja Scopus-tietokannasta. Tutkimuksessa käytetyt lähteet valittiin niiden luotettavuuden perusteella, ja sen määrittämiseksi tarkistettiin esimerkiksi lähteestä tehtyjen viitteiden määrät sekä sen, että ne olivat vertaisarvioituja. Osa käytetyistä lähteistä on Suomessa valtakunnallisesti hyväksytyjä, lainvoimaisia ja yhteiskunnan näkökulmasta luotettavia toimijoita, kuten esimerkiksi Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos sekä Seta Ry.

Aineistojen vähäisyyden, aiheen tuoreuden ja COVID-19 pandemian vuoksi nettilähteiden ja verkossa saatavilla olevien tekstien käyttö oli tutkimuksen kannalta välttämätöntä. Hakusanoja ja -lauseina käytettiin muun muassa termejä *sukupuoli*, *sukupuoli-identiteetti*, *gender*, *gender development*, *development*, *gender variety*, *early childhood*, *varhaiskasvatus*, *sukupuolen moninaisuus*, *sozialisaatio*, *tasa-arvo*, *tasa-arvolaki*, *identiteetti*, *yhteiskunta* ja *suomalainen yhteiskunta*. Englanninkielisiä hakusanoja käsiteltäessä on tärkeää ymmärtää termien todelliset merkitykset. Nousiainen (2020) tuokin esiin, että englannin kielessä käytetään termejä *sex* ja *gender*, joiden ero on välttämätöntä tiedostaa: *sex* viittaa sukupuolen biologisiin ulottuvuuksiin, kun *gender* puolestaan sosiaaliseen ja psyykkiseen sukupuoleen.

3 Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli-identiteetti kehittyy sukupuolen ja identiteetin yhteistyössä, vaikkei ole riippuvainen niiden kaikista osa-alueista. Sukupuoli-identiteetti on yksilöllinen kokemus omasta sukupuolesta, eikä määriy automaattisesti fyysisten ominaisuuksien perusteella (Terveystieteiden tutkimuskeskus eli THL, 2020). Sukupuoli-identiteetti on näkymätön kokonaisuus, jota yksilö pyrkii ilmentämään muille näkyväksi. Ihmiselle on luontaista ilmaista sukupuoltaan yksilöllisellä tavalla toimintansa, käytöksensä ja esimerkiksi vaatetuksensa avulla (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2020; Meyer, 2010), mikä puolestaan välittää muille tietoa siitä, mihin sukupuoleen hän kokee kuuluvansa. Nousiainen (2020) tuo ilmi sukupuolen olevan toimintaa, jota ilman sukupuoli-identiteetti ei kykene kiinnittymään tai kehittymään yksilössä. On tärkeää mieltää, että vaikkei yksilö kykene vaihtamaan anatomista sukupuoltaan, sukupuoli-identiteetti on kulttuurisidonnainen, muuntautumiskykyinen, merkityksellinen ja yksilölle todellinen kokemus sekä ominaisuus (Butler, 2006). Seuraavaksi käsitellään tarkemmin käsitteet, jotka ovat välttämättömiä ymmärtää sukupuoli-identiteetistä ja sukupuolesta puhuttaessa. Esimerkiksi sukupuolen moninaisuuteen liittyvien termien ja sukupuoli-identiteetiltään yhteisön normeista poikkeavien yksilöiden erot on oleellista ymmärtää, jotta stereotyyppistä puhetta ja valheellista sekä haitallista informaatiota kyetään välttämään (Meyer, 2010). Sukupuoli-identiteetin eri ulottuvuudet tulevat vielä syvällisemmin ilmi tutkimuksen myöhemmissä osa-alueissa.

3.1 Sukupuoli

Kiinnostus sukupuolesta ja sukupuoli-identiteetistä virisi jo 1970-luvulla toisen feministisen aallon myötä (Bradley, 2007), vaikka varsinainen keskustelu aiheesta on kiihtynyt vasta viime vuosikymmenenä (Nousiainen, 2020). THL (2020) määrittelee sukupuolen seuraavasti: sukupuoli on monitasoinen käsite, jolla voidaan viitata joko juridiseen eli laillisesti ilmoitettuun sukupuoleen, sukupuolen ruumiillisiin ulottuvuuksiin kuten hormoneihin, sukupuolelle annettuihin sosiaalisiin merkityksiin tai sukupuoli-identiteettiin. Jo tästä määritelmästä ilmenee sukupuolen olevan paljon laajempi ja monimutkaisempi kokonaisuus, kuin yksinkertainen kahtiajako miehiksi ja naisiksi. Juvonen (2016) tuo kuitenkin ilmi tosiasian siitä, että arkiajattelussa me yhä luokittelemme sukupuolen annettuna, biologisena tosiasiana.

Juvonen (2016) ymmärsi eri kansalaisuuksien näkevän sukupuolen eri tavoilla riippuen esimerkiksi siitä, kuinka pysyvänä sukupuolta pidetään, mihin sukupuolijaon katsotaan perustuvan tai millainen vakaumuksellinen ympäristö niin yhteisössä, perheessä kuin yhteiskunnassa vallitsee.

Myös Fadjukoff (2015) tuo esiin yhteiskunnan ja lähiyhteisön asettavan rajat sille, kuinka identiteetin etsiminen ja identiteettikokemusten toteutuminen on mahdollista. Tästä voi päätellä, että etnisestä taustasta ja ympäristöstä riippuen yksilön voi olla vaikea hyväksyä kokemustaan jostain muusta sukupuolesta, kuin johon on juridisesti syntynyt. Butler (2006) ilmaiseekin näkemyksen siitä, että tietyllä tapaa yksilö inhimillistetään siinä vaiheessa, kun hänen sukupuolensa määritellään tämän biologisten ominaisuuksien perusteella. Tämän myötä henkilö, jonka kokemus omasta sukupuolesta poikkeaa asetetuista juridisista määreistä, jää tällaisen inhimillistämisen ja niin sanotusti ihmiseksi hyväksymisen ulkopuolelle. Risman (1998) tuo esiin myös näkemyksen siitä, että heti kun yksilölle määritellään tämän sukupuoli, hänelle asetetaan odotus ja moraalinen vastuu käyttäytyä ”oikein” tätä sukupuolta mukaillen. Myös Suomessa suurimpana sukupuolen ja yhteiskunnan ristiriitatilanteen aiheuttajana voidaan nähdä se, että juridisia sukupuolia on edelleen vain kaksi: mies ja nainen.

3.2 Identiteetti

Fadjukoff (2015) määrittelee identiteetin rakentumisen tarkoittavan käsityksen muodostamista yksilöllisyydestä, yksilöllisestä arvomaailmasta ja elämän päämääristä. Hän kertoo identiteetin rakentumisen taustatekijöinä olevan muun muassa henkilön psykologiset ja biologiset ominaisuudet, kiinnostuksen kohteet ja se sosiokulttuurinen ympäristö, jossa yksilö toimii (Fadjukoff, 2015). Identiteetti onkin tavallaan rakennelma siitä sosiaalisen todellisuuden teoriasta ja vaikutteista, joissa ihminen elää, ja tämän henkilökohtaisesta paikasta siinä (Kuusela, 2006). Identiteetin kehittymiseen vaikuttaa syntymästä lähtien kaikki vuorovaikutus niin muihin ihmisiin, yhteiskuntaan, ympäristöön kuin kulttuuriin. Kuusela (2006) kertoo identiteetin olevan sosiaalisesti tuotettu ja muovautuva ominaisuus, jonka muodostuminen on myös vahvasti sidoksissa yksilön elinympäristöön, elämäkokemuksiin ja yhteisöön. Hän jatkaa muistuttamalla, että vaikka yksilön elämäkokemukset määrittelevät joidenkin identiteetin osa-alueiden kehittymistä, ne eivät tästä huolimatta kokonaan määritä sitä. Esimerkiksi transsukupuolisuuden kieltevä yhteiskunta ja yhteisössä vallitseva vihapuhe aiheesta ei voi poistaa henkilön identifioitumista tähän sukupuolivähemmistöön. Kuten aiemmin mainittu, identiteetti rakentuu poikkeuksetta jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, mutta pohjautuu kuitenkin pysyvämpiin persoonallisuuden kerroksiin, kuten henkilön luontaiseen tapaan toimia (Fadjukoff, 2015).

3.3 Sukupuolen moninaisuus

Sukupuoli on moninainen ilmiö, joka on erilaisista yksilöllisistä ominaisuuksista koostuva, muuntautumiskykyinen jatkumo (Seta Ry, 2020). Vaikka juridisesti sukupuolia on kaksi, ei voida olettaa, että jokainen ihminen omaksuisi kyseenalaistamatta hänelle syntymässä määritellyn sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin omakseen. Seta Ry (2020) tuo ilmi, ettei sukupuolikokemusta kyetä muuttamaan yksilön päätöksellä tai ulkopuolelta käsin esimerkiksi kasvatustameteodeilla. Tämän vuoksi on tärkeää, että sukupuolen ja sen ilmentämisen variaatiot saadaan yleiseen tietouteen ja yhteiskunnallisesti ymmärretyksi sekä hyväksytyiksi. Sukupuolikokemus on joka tapauksessa ruumiillista toimintaa (Pirskanen, 2006), jolle täytyy antaa tilaa ja mahdollisuuksia näyttäytyä sekä kehittyä. Sukupuolen moninaisuuteen sisältyvät tasavertaisesti niin sukupuolivähemmistöt kuin -enemmistöt, ja jokaiselle ihmiselle kuuluu oikeus omaan sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun haluamallaan tavalla (Seta Ry, 2020). Epätyypillisellä sukupuolen ilmaisulla puolestaan viitataan sellaiseen sukupuolelliseen ilmaisuun, joka on totuttu liittämään vastakkaiselle sukupuolelle ominaiseksi (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2020). Jo termi ”epätyypillinen” viittaa epänormaaliin, joka vahvistaa ajatusta siitä, kuinka sukupuolen monimuotoisuus sekä sen ilmeneminen on välttämätöntä normalisoida tasavertaisen sekä hyväksyvän yhteisön edistämiseksi. Sukupuoli-identiteettiä käsitellessä ja kokonaisvaltaista ymmärrystä kohti pyrkiessä on välttämätöntä, että tiedossa ovat sukupuolen moninaisuuden muodot, jotka puolestaan ovat suorassa sidoksessa sukupuoli-identiteettiin.

Sukupuolen moninaisuuden yleisimmin käsiteltyjä variaatioita ovat intersukupuolisuus ja transihmisyys, joista jälkimmäinen pitää sisällään useita alakäsitteitä. Intersukupuolisuus on joko syntymässä tai murrosiän myötä määriteltävissä oleva tila, jossa lapsen fyysiset ominaisuudet eivät mahdollista yksiselitteistä tyttö-poika-määritelmää (esim. Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2020; Nousiainen, 2020). Kyseessä voi olla esimerkiksi kromosomipoikkeama tai epämuodostuma sukuelinalueella. Intersukupuolisuuden muoto ei kuitenkaan määrittele henkilölle kehittyvää sukupuoli-identiteettiä (esim. Seta Ry, 2020; Sillanpää, 2019), vaan henkilö voi identifioitua niin mieheksi, naiseksi kuin miksi tahansa tältä väliltä tai näiden ulkopuolelta. Transihmiseksi puolestaan kutsutaan henkilöä, jonka sukupuolikokemus tai sen ilmaisu poikkeavat tälle juridisesti määritellystä sukupuolesta (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2020).

Transihmisiä voivat olla sukupuoli-identiteettiä, transsukupuoliset, transvestiitit ja muunsukupuoliset henkilöt (Seta Ry, 2020). Sukupuolettomat henkilöt eivät koe omaavansa lainkaan sukupuolta. Transsukupuolisena puolestaan pidetään henkilöä, jonka sukupuoli-identiteetti tai sukupuoli-ilmaisu ei vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta: hän identifioituu nimenomaan vastakkaiseen sukupuoleen (esim. THL, 2020; Nousiainen, 2020). Transvestiitit puolestaan ilmentävät sekä miestä että naista itsessään (Seta Ry, 2020), ja tämä voi näyttäytyä esimerkiksi pukeutumistottumuksina tai vaihtelevana kutsumanimenä. Tästä huolimatta on huomioitava, etteivät he ole omaksuneet oletetun vastakkaisen sukupuolen sukupuoli-identiteettiä. Sillanpää (2019) tuo ilmi, että usein transvestiitit ovat tyytyväisiä syntymässään määriteltyyn sukupuoleensa, eivätkä koe tarvetta korjaustoimenpiteisiin: heille tärkeintä on tulla kohdatuksi siinä sukupuolella, jota he sillä hetkellä ilmentävät. Muunsukupuolinen henkilö puolestaan ei koe olevansa mies tai nainen, vaan voi olla jotain niiden väliltä tai jotain täysin niiden ulkopuolelta (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2020). Muunsukupuolisuus voidaankin nähdä yksinkertaisena vaihtoehtona sukupuoli-identiteetissä, sillä se ei ilmaise tarkasti sitä, mihin sukupuoleen henkilö kokee kuuluvansa.

3.4 Sukupuoliroolit

Sukupuoliroolit tarkoittavat sellaisia yleisesti totuttuja ominaisuuksia ja käyttäytymismalleja, joita liitetään yksilöön tämän sukupuolen perusteella (Nousiainen, 2020). Esimerkiksi yleisesti mekkojen käyttäminen ja meikkaaminen on liitetty tyttöihin ja sotapeliin pelaaminen poikiin. Sukupuoliroolien olemassaolo ja näkyminen ovat vahvasti sidoksissa sukupuoli-identiteettiin, sen ilmentämiseen sekä siihen identifioitumiseen. Sukupuoliroolit ovat jatkuvasti läsnä niin yhteiskunnassa, yhteisössä kuin yksilöiden toiminnassa ja niiden noudattamisesta palkitaan sosiaalisesti, jonka vuoksi ne omaksutaan jo varhaisessa vaiheessa (Juvonen, 2016). Sukupuoliroolista poikkeaminen puolestaan voi aiheuttaa sosiaalisen rangaistuksen, kuten kielletyksi tuleminen. Alun perin myös normeista poikkeavaa sukupuoli-identiteettiä kuvattiin ”sukupuolirooliksi” (Meyer, 2010), joka puolestaan luo käsityksen poikkeavasta sukupuolikokemuksesta vain roolina – ei ominaisuutena.

Ojala, Palmu ja Saarinen (2009) esittävät ihmisten tuottavan arjessa niin omaa kuin toisten sukupuolta, ja näin ollen vahvistavat sekä ylläpitävät myös sukupuolelle asetettuja kulttuurisia ja yhteiskunnallisia asenteita, järjestyksiä, rooleja ja rajoja. Toisin sanoen ihmiset toimivat pääasiassa kulttuurisesti hyväksytyjen sukupuoliroolitusten mukaan ja näin ollen välittävät

niitä toiminnallaan muille yksilöille. Sukupuoliroolit vaikuttavatkin vahvasti yhteiskunnan rakenteeseen ja toimintaan (Harju ym., 2020), ja näin ollen yhteisön asenteisiin, oletuksiin ja rajoituksiin. Juvonen (2016) kertoo sukupuoliroolien osoittautuneen luonteeltaan suhteellisen pysyviksi, koska sukupuolittaminen tapahtuu automatisoituneesti niin sosiaalisissa tilanteissa kuin omaa identiteettiä rakentaessa. Sukupuoliroolien ja stereotyyppien rikkomisen edellyttäisikin monipuolisten roolimallien olemassaoloa ympäröivässä yhteiskunnassa (Connell, 1987).

3.5 Sukupuolineutraalius, sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolitietoisuus

Sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen erilaisten variaatioiden kunnioittamiseksi on olemassa useita eri käsitteitä, joita on pyritty hyödyntämään osana tasavertaisen sekä suvaitsevaisen yhteiskunnan luomista. Sukupuolineutraalius, sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolitietoisuus su-lautetaan usein yhdeksi tai sekoitetaan keskenään, ja niiden välillä käytävä keskustelu on jatku-vasti aktiivista (Nousiainen, 2020). Nämä käsitteet tarkoittavat kuitenkin huomattavan eri asi-oita, ja on siksi oleellista tiedostaa nämä erot sukupuoli-identiteettiä käsiteltäessä. Nousiainen (2020) kertoo sukupuolineutraalilla viitattavan tilanteeseen, jossa sukupuoli ja sen ulottuvuudet häivytetään kokonaan. Tällöin tilanteessa ei tuoda ilmi minkäänlaista sukupuolijakoa, ei edes sukupuolen moninaisuuden muotoihin liittyviä sukupuolellisia sanoja tai toimia: sukupuolia ei yksinkertaisesti ole. Sillanpää (2019) kritisoi sukupuolineutraalin lähestymistavan käyttämistä esimerkiksi instituutioissa, sillä tällöin niin kutsuttu ”vaikenemisen kulttuuri” sukupuolen mo-ninaisuudesta jatkuu. Nousiainen (2020) määrittelee puolestaan sukupuolisensitiivisyyden viit-taavan jokaisen yhtäläiseen oikeuteen, mahdollisuuteen ja tilaan toteuttaa itseään oletetusta su-kupuolesta ja ulkonäköpiirteistä riippumatta. Hän kertoo sukupuolisensitiivisyyteen kuuluvan myös hyväksyvä ilmapiiri tällaiselle sukupuolikokemuksen yksilölliselle ilmaisulle. Sukupuoli-tietoisuus puolestaan on todellisuudessa rinnakkaistermi sukupuolisensitiivisyydelle, jolla vii-tataan ymmärryksen sukupuolen moninaisuudesta ja sukupuoliin liittyvistä stereotyyppioista (Nousiainen, 2020).

3.6 Sukupuolittaminen ja sukupuoliristiriita

Sukupuoliin liittyvät stereotyypit ovat vahva syy yhteiskunnassa tapahtuvalle sukupuolittami-selle. Sukupuolittamisella viitataan tietynlaisiin oletuksiin henkilön oletetun sukupuolen suh-teen, joka ilmenee esimerkiksi lasten ohjaamisena oletetulle sukupuolelle yleisiin leikkeihin tai tavalla, jolla lasta puhutellaan. Sukupuolittamisen ja vahvasti omaksuttujen sukupuoliroolien

myötä yksilön voi olla vaikea kertoa, mikäli kokee sukupuoliristiriitaa. Opetus- ja kulttuuriministeriön (2020) määrittelyn mukaan sukupuoliristiriidalla tarkoitetaan sitä, kun juridisesti määritelty sukupuoli ei vastaakaan yksilön henkilökohtaista kokemusta sukupuolestaan. Sukupuoliristiriidan kokeminen on aina kuormittavaa yksilön henkiselle hyvinvoinnille, sillä hänelle voi kehittyä epänormaaliuden tai yhteiskuntakelvottomuuden tunteita itseään kohtaan. Tämän vuoksi on myös mahdollista, että yksilön kiistäessä sukupuoliristiriitakokemuksensa tämä alkaa tuottamaan ylitsevuotavasti sukupuolelleen stereotyyppisiä odotuksia (Sillanpää, 2019). Esimerkiksi juridisesti määritelty tyttö kokee sukupuoliristiriitaa ja alkaa käyttämään vain ”tyttöjen” värejä ja puhumaan korkeammalla äänensävyllä joko jatkuvasti tai tietyissä tilanteissa. Tällaista tietyissä tilanteissa ilmenevää ”oikeaoppisen” sukupuolen ilmentämistä ja sukupuoli-identiteetin omaksumista kutsutaan sukupuolikompetenssiksi, jonka yhteydessä yksilö oppii etäännyttämään itsensä todellisesta sukupuoli-identiteetistään (Nousiainen, 2020). Sukupuolitaminen ja sukupuoliristiriita ovat siis vahvassa yhteydessä sukupuoli-identiteetin kehittymiseen ja ilmenemiseen.

4 Sukupuoli-identiteetin kehittymiseen vaikuttavat tekijät

Sukupuoli-identiteetin kehittyminen on monipuolinen ja useista eri alueista koostuva kokonaisuus. On olemassa paljon pieniä asioita, jotka vaikuttavat sukupuoli-identiteetin kehittymiseen, mutta tästä huolimatta on oleellista huomioida myös laajemmat yhteiskunnalliset ja yhteisölliset kokonaisuudet. Dilladough (2011) tuokin esiin sosiaalisten rakenteiden olevan merkittävä osa sukupuoli-identiteetin kehittämisessä, jonka vuoksi niiden käsitteleminen on välttämätöntä sukupuoli-identiteetin kehittymistä koskevan kokonaiskuvan syntymiseksi.

4.1 Sosialisatio

Siljander (2014) kertoo sosialisatiolla tarkoitettavan yleisesti sitä prosessia, jossa yksilö oppii yhteiskunnassa ja sen toiminnassa vallitsevat tiedot, taidot, tavat, käyttäytymismallit, arvot, kulttuuriset perinteet ja asenteet. Sosialisatioprosessin voidaan katsoa alkavan jo sillä hetkellä, kun yksilö aloittaa vuorovaikutuksen ympäristönsä kanssa eli yksilön syntyessä. Ojala ja kollegat (2009) esittävätkin kulttuuristen ja sosiaalisten seikkojen sekä konkreettisen toiminnan muovaantuvan yksilön kokemuksiksi, joiden kautta tämä oppii itsestään, olemuksestaan, arvostaan ja esimerkiksi siitä, mihin hän elämässään pystyy ja millainen hän voi olla. Sukupuoli ja sen ilmeneminen syntyvätkin sosiaalistumisen myötä, jolloin kyseessä ei ole yksilön luonnollisesti syntyneet kokemukset ja tavat: kyseessä on ympäristön asettamiin rajoihin, muotteihin ja identiteetteihin mukautuminen (Ojala ym., 2009). Näin ollen sosialisatioprosessi on oleellista nähdä tärkeänä osana yksilön sukupuoli-identiteetin kehittymiseen ja sen ilmentämiseen (Dilladough, 2011; Kuusela, 2006).

Sosialisatio on niin kulttuuria uusintavaa kuin uudistavaa: se uusintaa kulttuurisen pääoman ja aatteet samanlaisena uudelle sukupolvelle, mutta saattaa myös tuottaa jotakin uutta eli uudistaa sitä (Siljander, 2014). Erityisesti erilaisten sosiaalisten lähteiden (esim. perhe, media, yhteisön toimintatavat, käytössä oleva termistö) vaikutukset sukupuoli-oletuksia ja -stereotyyppioita uusintavana seikkana on ilmeinen huomio sosialisatioprosessissa (Meyer, 2010; Bradley, 2007; Connell, 1987). Sukupuoleen ja sen ilmaisuun liittyvät kaikki elämässä opitut ja huomioidut asiat, joko tiedostetusti tai tiedostamattomasti (Harju ym., 2020; Kuusela, 2006). Kuusela (2006) esittääkin sosialisatioprosessin opettavan enemmän kulttuurisia stereotyyppioita, jotka tulevat yksilölle ilmi esimerkiksi tuomalla esiin miehen ja naisen erottavia ominaisuuksia osana toimintaa. Sosialisation yksi olennaisimmista piirteistä on yksilön niin kutsuttu velvollisuus

omaksua yhteiskunnan sosiaalisesti hyväksytyt toimintatavat (Siljander, 2014), jotka usein vastaavat nimenomaan kulttuurisia stereotyyppioita sukupuolesta ja sen ilmaisusta. Kuusela (2006) tuokin ilmi yhteyden yksilölliseen ja sisäiseen maailmaan syntyvän erinäisten tapahtumien tulkinnan myötä, ja näitä tulkintoja puolestaan ohjaavat vapaasti yhteiskunnassa vaikuttavat ideologiat.

4.2 Sosiaalinen identiteetti

Bradley (2007) muistuttaa, ettei sukupuoli-identiteetin kehittymistä saa nähdä vain passiivisena osana sosialisatioprosessia, joka määrittäisi suoranaisesti sen kehityssuunnan. Sosiaaliset rakenteet kyllä muovaavat yksilöä, mutta samalla myös yksilö muoaa sosiaalisia rakenteita (Risman, 1998). Vaikka useat eri kulttuurit ovat hyväksyneet kolmannen sukupuolen olemassaolon (Bradley, 2007), muun muassa Suomessa sosiaaliset rakenteet kannattelevat edelleen kaksijaakoista sukupuoliajatusta. Vaikka biologiset sukupuolet vaikuttavatkin jakautuvat ongelmattomasti kahteen, ei ole syytä olettaa, että myös sosiaalisia sukupuolia olisi pysyvästi vain kaksi (Butler, 2006). Nissinen (2011) kertookin sukupuoleen liittyvän, yhteisön kanssa vuorovaikutuksessa rakentuvan identiteetin olevan kaksitasoinen: ensimmäiseen tasoon sisältyvät muun muassa kokemus ja ymmärrys omasta sukupuolesta, mieltymyksistä, seksuaalisista kiinnostuksen kohteista sekä henkilökohtaisista arvoista. Toisen tason hän kertoo muodostavan käsityksen siitä, mihin ihmisryhmiin yksilö kokee kuuluvansa kokemuksiansa ja ominaisuuksiensa perusteella, eli se kattaa sosiaalisen identiteetin (Nissinen, 2011). Kuusela (2006) kertoo myös sosiaalisen identiteetin kykenevän rakentumaan ainoastaan yhteiskunnassa, ja on aina sidoksissa siinä toimivien yksilöiden välisiin suhteisiin. Butler (2006) muistuttaa, että vaikka ihmiset sukupuolittavatkin biologisia kehoja, ne voivat tästä huolimatta tuottaa erilaisia sosiaalisia sukupuolia ja sukupuoli-identiteettejä.

Jotta ihminen kykenee toimimaan ja kehittymään yhteiskunnassa, hänellä täytyy olla ymmärrys itsestään ja yhteiskunnan muista jäsenistä (Kuusela, 2006). Meyer (2010) kertookin sukupuolen olevan monimutkainen kokonaisuus henkilökohtaisista kokemuksista ja siitä, kuinka muut ihmiset ja yhteiskunta suhtautuvat meihin. Samalla on oleellista huomioida myös se, kuinka yksilö itse suhtautuu muihin ihmisiin. Siljander (2014) muistuttaakin sosialisatiossa ympäristön vaikuttavan yksilöön, mutta vastavuoroisesti myös yksilö muokkaa ympäristöään. Kuusela (2006) ilmentääkin sosiaalisen identiteetin syntyvän omaksumalla ympäristön asettama rooli ja

personifioimalla se yksilöllisellä tavalla. Yksilöllinen, hyväksyvä ja vapaa ajattelu ei kuitenkaan riitä, sillä instituutioiden asettamat toiminta- ja säädosmallit tekevät poikkeavan sukupuoli-identiteetin esiintuomisen huomattavan hankalaksi syrjimisen uhalla (Bradley 2007). Koulutus ja instituutiot tuleekin nähdä tärkeänä osana sosiaalisen sukupuolen kehittymistä (Dilladough, 2011), ja seuraavassa kappaleessa käsittelen tarkemmin, miksi.

4.3 Instituutiot

Instituutiot ovat yksi oleellisimmista sukupuoli-identiteettiin vaikuttavista seikoista yhteiskunnassa. Instituutioilla viitataan sellaisiin yhteiskunnallisiin järjestelmiin, jotka kehittävät sekä muokkaavat yksilön toimintaa ja ajattelua. Yhteiskunnalliset instituutiot opettavat yksilöille tietojen ja taitojen ohella myös sellaisia arvoja ja käyttäytymistapoja, jotka mielletään niin sanotusti oikeanlaisiksi esimerkiksi identiteettimallien muodossa (Ojala ym., 2009). Sukupuoli onkin seurausta kulttuurin vakiintuneiden toimintatapojen käyttämisestä, johon usein sisältyy myös sukupuolen jako kahteen oletettuun sukupuoleen – tyttöön ja poikaan. (Koivula, Siippainen & Eerola-Pennanen, 2017).

Kaksijakoisuuden ollessa vahvasti läsnä instituutioissa, yksilö voi omaksua nopeasti kaksijakoisen sukupuolen ja normeja rikkova toiminta häviää; tämä ei silti tarkoita sukupuolikokemuksen muuttumista, vaan tämä oppii tukahduttamaan ja salaamaan sen ympäristön reaktioiden johdosta (Sillanpää, 2019). Risman (1998) tuokin ilmi yksilöiden noudattavan heille asetettuja sukupuoliodotuksia ja -malleja alitajuisesti. Kuusela (2006) tuo esiin kuitenkin myös instituutioiden sukupuolisosialisaatioon kohdistuvien odotusten ja sukupuolellisten stereotyyppien olevan usein tiedostamattomia. Ihmisille on luontaista tehdä sukupuolitetuista kehoista oletuksia: arvioimme, kumpaa juridista sukupuolta ne ovat ja tulkitsemme merkityksiä, joita olemme kehoihin ja sukupuoleen kuuluvan luonnostaan (Butler, 2006). Meyer (2010) kuvaakin biologiseen sukupuoleen sidoksissa olevien odotusten tulevan jatkuvasti ilmi yhteiskunnan toiminnassa ja sen instituutioissa. Sukupuoli-identiteettinsä niin sanotusti normeista poikkeavaksi kokeva yksilö kokeekin usein erityisesti instituutioiden ryhmäjaot, tilat, nimitykset ja vertais-yhteisön reaktiot usein ahdistaviksi (Sillanpää, 2019).

Siljander (2014) tuo esiin kasvatuksen ja instituutioiden tehtäväksi nähtävän yksilön identiteetin ja tämän persoonan ohjaaminen sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla yhteiskunnassa vallitsevien, sosiaalisten raamien puitteisiin. Jo tämän vuoksi instituutiot ja niiden tarjoamat toimin-

tamallit sekä koulutus on tärkeää nähdä oleellisena sukupuoli-identiteetin kehittymiseen vaikuttavana tekijänä (Dilladough, 2011). Suurin osa ihmisistä kokee sukupuolen edelleen fyysistä sukupuolta vastaavana ilmentymänä ja muut tavat epänormaaleina (Sillanpää, 2019), jonka muutos vaatisi väistämättä institutionaalisten rakenteiden muutosta. Nousiainen (2020) kertoo, että vielä 2010-luvulla sukupuolta käsittelevissä keskusteluissa ilmeni laajalti näkemys siitä, että mikäli esimerkiksi transsukupuolisuudesta puhuttaisiin avoimesti, aiheuttaisi se lisää transsukupuolisuutta ja hämärtäisi tulevan sukupolven ajatusmaailman. Hän jatkaa huomauttamalla, että sukupuolen moninaisuudesta puhuminen ja siitä opettaminen todellisuudessa lisää ymmärrystä, joka puolestaan johtaa toisten ihmisten erilaisuuksien hyväksymiseen ja näin ollen esimerkiksi kiusaamisen vähenemiseen. Mikäli kasvattajat – kuten opettajat – toisivat sukupuolen moninaisuutta esiin arkipäiväisenä ja tavallisena ilmiönä osana koulutusta ja instituution toimintaa, asenne sukupuolen moninaisuutta kohtaan muuttuisi normaaliksi jo lasten ja nuorten keskuudessa (Sillanpää, 2019).

4.3.1 Varhaiskasvatus

Koska sukupuoli-identiteetti alkaa kehittymään jo varhaislapsuudessa, varhaiskasvatus on oleellinen instituutio aihetta tutkiessa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on Opetushallituksen vuonna 2018 määrittämä asiakirja, joka perustuu pääasiallisesti Suomen varhaiskasvatust lakiin ja se määrittelee muun muassa varhaiskasvatuksen toteutuksen sekä siihen kuuluvien asiakirjojen käytön (Opetushallitus, 2018). Opetushallitus (2018) määrittää jokaisen lapsen olevan oikeutettu kokemukseen omasta arvokkuudestaan, ainutlaatuisuudestaan sekä kuulluksi, nähdyksi ja ymmärretyksi tulemisesta omana itsenään. Varhaiskasvatuksen ympäristössä lapsi oppii niin yksilönä kuin yhteisönä erinäisten sosiaalisten vihjeiden sekä mallien kautta. Risman (1998) tuokin esiin erityisesti lapsuudessa tapahtuvan sosialisoinnin olevan vahvassa yhteydessä myöhempään sukupuoli-ilmaisuun ja käyttäytymiseen.

Nissinen (2011) kertoo, että myös Suomessa sukupuolen moninaisuuteen ja biologisesta sukupuolesta poikkeavaan sukupuoli-ilmaisuun suhtauduttiin pyrkimällä kasvattamaan lapset kulttuurisesti hyväksytyihin käyttäytymismalleihin ja sukupuolirooleihin. Nykyään on määritelty, että varhaiskasvatuksen henkilöstön tulee luoda moninaisuutta kunnioittava ilmapiiri, jossa lapselle annetaan mahdollisuus kehittää taitojaan ja tehdä valintoja esimerkiksi sukupuolesta, kulttuurista tai muusta henkilöön liittyvästä syystä riippumatta (Opetushallitus, 2018, s.21). Tästä huolimatta varhaiskasvatuksen instituutioissa sukupuolittuneet käytännöt

ovat edelleen nähtävillä muun muassa leikki-, lelu-, väri- ja kaverivalinnoissa, jotka ovat selkeästi sukupuolellisesti jakautuneita (Koivula ym., 2017). Sillanpää (2019) tuokin esiin näkökulman siitä, että myös kasvattajilla on ennakkoasenteita sukupuolta kohtaan ja että useat heistä uskovat virheellisesti aiheesta puhumisen hämmäntävän tai vahingoittavan yksilöitä. 1900-luvun alusta jopa 1960-luvulle saakka uskottiin, että mikäli sukupuolinormeista poikkeava käytös hyväksyttäisiin yleisesti normaalina, se olisi uhka yhteiskunnan ja yhteisön kehitykselle (Nissinen, 2011). Varhaiskasvatuksen henkilöstön on tärkeää ohjata lapsia tutustumaan moninaisiin ja heistä eroaviin ihmisiin sekä luomaan positiivista suhdetta moninaiseen ympäristöön (Opetushallitus, 2018), jonka toteutuminen puolestaan mahdollistaisi vielä vahvemman ja avoimemman yhteisön syntymisen. Niin varhaiskasvatuksen kuin muiden instituutioiden toiminnassa sukupuolittaminen näkyy myös nimittäessä yksilöitä ”tytöiksi” ja ”pojiksi” (Koivula ym., 2017), ja jo pelkästään tämän muuttaminen yksilön etunimillä kutsumiseksi vähentäisi sukupuolijaottelua huomattavasti. Opetushallitus (2018) esittääkin, että varhaiskasvatuksen instituutioissa olisi oleellista tuoda ilmi toimintatavoilla sekä avoimella keskustelulla, kuinka esimerkiksi sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvät asenteet välittyvät puheissa, eleissä, teoissa ja toimintatavoissa. Sillanpää (2019) tuo kuitenkin esiin havainnon siitä, että vaikka varhaislapsuudessa ja varhaiskasvatuksessa sukupuoliroolit ja sukupuolen ilmentäminen kyettäisiin näkemään joustavampina, niin peruskouluun mentäessä sukupuolen kahtiajako korostuu huomattavasti osana arkipäiväistä toimintaa.

4.3.2 Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet

Varhaiskasvatussuunnitelman, Esiopetuksen opetussuunnitelman ja Perusopetuksen opetussuunnitelman sisältö määrittyy erinäisistä Suomen lainsäädännöistä (muun muassa tasa-arvolaki, varhaiskasvatuslaki, perusopetuslaki) sekä kansainvälisten sopimusten (muun muassa YK:n lapsen oikeuksien sopimus, Euroopan ihmisoikeuksien sopimus) asettamista velvoitteista. Opetushallitus määrittä näiden velvoitteiden valossa vuonna 2014 esi- ja perusopetukselle omat opetussuunnitelmien perusteet, jotka määrittävät niiden tavoitteita ja toimintaa. Esiopetus määrittellään Suomessa osaksi varhaiskasvatusta, mutta koska sille on katsottu tarpeelliseksi määrittää oma opetussuunnitelma, käsittelemme sitä varhaiskasvatuksesta erillisenä.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa määrittellään esiopetuksen yhdeksi tavoitteeksi opettaa lapset arvostamaan ihmisten yhdenvertaisuutta ja omaa ainutlaatuisuuttaan (Opetushallitus, 2014a). Esiopetuksen aikana lasta tuetaan kokonaisvaltaiseen kasvuun ja kehitykseen sekä

eheän minäkäsityksen syntymiseen (Opetushallitus, 2014a). Opetushallitus (2014a) tuo ilmi esiopetuksen pyrkivän tuomaan lapselle kokemuksen siitä, että hän on arvokas toimija ja kyvykäs yksilö sukupuolesta tai sukupuoleen liittyvistä ennakko-oletuksista huolimatta. Esiopetuksessa on oleellista mieltää sukupuolittavat käytännöt ja esiopetuksessa toimivan henkilöstön omat oletukset, jotta niitä kyetään toiminnassa välttämään. Oppiminen on kokonaisvaltainen tapahtuma, jossa niin oppilaan kuin esiopetuksen henkilöstön toiminta, tunteet, aistihavainnot, keholliset tuntemukset ja ilmaukset sekä ajattelu yhdistyvät (Opetushallitus, 2014a). Varhaiskasvatus, esiopetus sekä perusopetus muodostavatkin lapsen kasvun ja oppimisen kannalta johdonmukaisesti etenevän kokonaisuuden ja perustan elinikäiselle oppimiselle (Opetushallitus, 2014a, s.12), ja tämän vuoksi niiden kaikkien perustan on tärkeää olla yhtäläinen.

Perusopetuksella on sama yhteiskunnallinen tehtävä, kuin varhaiskasvatuksessa: sen kuuluu edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta (Opetushallitus, 2014b). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet määrittelevät perusopetuksen toimintaa, tavoitteita ja puitteita 1.-9.-luokkien ajan. Opetushallitus (2014b) määrittää perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden pyrkivän takaamaan laadukkaan ja tasa-arvoisen opetuksen kaikille oppilaille. Suomessa on olemassa oppivelvollisuus, jonka myötä perusopetuksen yhteisön monimuotoisuus on huomattavaa ja niin sukupuoli kuin sen ilmaisu ovat moninaisesti läsnä. Peruskouluaikana oppilaiden oma käsitys sukupuoli-identiteetistään kehittyy ja vakiintuu, ja opiskeluyhteisön kuuluu pyrkiä edistämään arvoillaan ja käytänteillään sukupuolen tasa-arvoa (Opetushallitus, 2014b). Opetushallitus (2014b) onkin kirjannut perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin yhdeksi perusopetuksen tavoitteeksi lisätä tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta. Oppiessaan yksilö rakentaa jatkuvasti identiteettiään, ihmiskäsitystään, maailmankuvaansa ja omaa paikkaansa yhteiskunnassa – luoden samalla suhdetta niin itseensä kuin toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan, luontoon ja kulttuuriin (Opetushallitus, 2014b). Jo tämän vuoksi perusopetuksessa saatava reaktio on oleellinen sukupuolta ja sukupuoli-identiteettiä tarkasteltaessa. Opetushallitus (2014b) onkin määrännyt, että perusopetuksessa opiskelijoille on tärkeää opettaa, että he vaikuttavat toiminnallaan niin omaan kuin toisten hyvinvointiin, terveyteen ja turvallisuuteen sekä ympäristön ilmapiiriin.

5 Suomalainen yhteiskunta ja sukupuoli-identiteetti

Suomen historiaa tarkasteltaessa on huomattavissa pitkään jatkunut suomalaisen yhteiskunnan kaksijakoisuus sukupuolen suhteen. Lukuisat eri käytänteet (esimerkiksi miehet tekivät fyysistä työtä sillä välin, kun naiset hoitivat kotia sekä lapsia), oikeudet (esimerkiksi äänestys-oikeus) ja sukupuolelliset odotukset ovat olleet selkeästi erotettu ihmisiltä perustuen heidän sukupuoleensa. Vaikka sukupuoliroolit ja niin aatteellinen kuin juridinen sukupuolen kaksijakoisuus ovat olleet Suomessa vahvoja jo pitkään, viime vuosikymmeninä siihen on syntynyt selkeä murros myös yhteiskunnallisella tasolla. Nykyään Suomessa sukupuolenkorjausprosessiin hakeutuu vuosittain satoja henkilöitä, ja koko Euroopassa elää arvioiltaan 1,5 miljoonaa ihmistä, jotka eivät koe heille syntymässä määriteltyä sukupuolta omakseen (Amnesty, 2020). Vuonna 2017 tehtyjen tilastojen mukaan Suomessa sukupuoli-identiteetin tutkimuksiin hakeutuu vuosittain jopa noin 800 henkilöä (Seta Ry 2020; Nousiainen 2020) ja yli viisi prosenttia kertoi kouluterveyskyselyssä kokevansa kuuluvansa johonkin toiseen sukupuoleen, kuin heille syntymässä määriteltyyn (Seta Ry, 2020). On siis tilastollisesti nähtävissä, että sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen moninaisuus eivät ole vain puhetta, vaan yksilöiden todellisia kokemuksia. Suomessa on tehty useita lakimuutoksia sukupuolen variaatioiden huomioimiseksi: vuonna 2011 transsukupuolisuus poistettiin tautiluokituksesta, vuonna 2015 tasa-arvolakiin kirjattiin sukupuolivähemmistöjen syrjintäsuoja ja tästä kahden vuoden kuluttua voimaan astui tasa-arvoinen avioliittolaki, eli samaa sukupuolta olevat henkilöt voivat solmia avioliiton (Nousiainen, 2020). Suomen hallitus on siis ottanut huomioon moninaisuuden ja muuttanut erinäisiä lakisäädöksiä tasa-arvon ylläpitämiseksi. Nousiainen (2020) muistuttaakin tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden olevan suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän perusta.

5.1 Sukupuolten moninaisuuden viralliset tasa-arvotoimijat ja -vaikuttajat Suomessa

Suomessa sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen vaikuttavat muun muassa jo aiemmin mainitut Suomen perustuslaki, EU:n ihmisoikeuksien sopimus, tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslaki, Suomen translaki ja YK:n lasten oikeuksien sopimus. Tämän lisäksi Suomessa on kuitenkin useita eri toimijoita, jotka pyrkivät edistämään sukupuolivähemmistöjen asemaa ja oloja. Sukupuolitoimijoiden olemassaolo ja vaikutus Suomalaisen yhteiskunnan toimintaan sukupuolten tasa-arvoa edistävänä voimana lisäävät sukupuoleltaan moninaisille henkilöille kokemuksen siitä, että myös he ovat huomioitu ja tärkeä osa yhteisöä. Suomen pääasiallinen tasa-

arvoviranomainen on Sosiaali- ja terveysministeriö, joka toimii osana valtioneuvostoa. Sosiaali- ja terveysministeriön vastuualueinaan ovat muun muassa hyvinvoinnin edistäminen, kansainväliset ja yhteistyölliset asiat sekä tasa-arvo (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2021). Sosiaali- ja terveysministeriö (2021) kertovat verkkosivuillaan tehtävänänsä olevan muun muassa tasa-arvolainsäädännön valmistelu ja sen toteutumisen seuranta. He myös kertovat, että yksi heidän tasa-arvon edistämisen strategiansa on sukupuolen valtavirtaistaminen. Tällä viitataan siihen, että sukupuolinäkökulma tulee ottaa huomioon kaikessa päätöksenteossa ja toiminnassa (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2021). Sosiaali- ja terveysministeriöllä on toiminnassaan myös Sukupuolisilmäläsit-hanke, joka tarjoaa esimerkiksi käsikirjan ministeriön tasa-arvotyön tuoksi. Ongelmana sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen moninaisuuden kannalta on heidän toimintansa juridiset seikat, eli Suomen lain mukainen sukupuolen kaksijakoisuuden näkökulma. Sosiaali- ja terveysministeriö (2021) kertovat sivuillaan, että tasa-arvon saavuttamiseksi on arvioitava toimenpiteiden ja päätösten vaikutusta miesten ja naisten kannalta sekä sitä, että jo päätösten valmisteluvaiheessa selvitetään, mitkä seikat koskevat miehiä ja mitkä naisia. Heidän toiminnassaan ei siis oteta huomioon sukupuoleltaan moninaisia yksilöitä. Tällöin voidaan nähdä, ettei sukupuolten näkökulmasta tasa-arvoisen yhteiskunnan tavoite voi toteutua.

Suomen valtiolla on Sosiaali- ja terveysministeriön lisäksi Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, joka on toinen Suomen tasa-arvoviranomaisista. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pyrkii edistämään sukupuolten tasa-arvon toteutumista yhteiskunnassa, ja he ovat valtionhallinnossa neuvoo-antavassa roolissa (Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, 2021). Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (2021) määrittää verkkosivuillaan itsensä tasa-arvopoliittiseksi toimijaksi, joka tekee aloitteita sekä antaa lausuntoja tasa-arvoon vaikuttavan lainsäädännön ja muiden toimien kehittämiseksi. Tämän lisäksi he järjestävät myös erilaisia julkaisuja, materiaaleja, tilaisuuksia ja seminaareja, joilla pyritään lisäämään tietoisuutta tasa-arvoasioista (Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, 2021). Tasa-arvoasiain neuvottelukunta ja Sosiaali- ja terveysministeriö toimivat läheisessä yhteistyössä, sillä molemmat ovat vastuussa tasa-arvolain käytänteistä, kehittämisestä ja sisällöstä sekä tasa-arvon toteutumisesta yhteiskunnassa.

Tasa-arvoviranomaisten lisäksi Suomessa toimii myös useita erinäisiä sukupuolen moninaisuuden ja sukupuolten väliseen tasa-arvoon sitoutuneita järjestöjä, joista suurin ja tunnetuin keskusjärjestö on Seta Ry. Seta Ry (2020) kertoo sivustollaan olevansa ihmisoikeusjärjestö, jonka tavoitteena on yhteiskunnan kokonaisvaltainen tasa-arvollinen muutos niin Suomessa kuin kansainvälisesti -riippumatta yksilön seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä tai

sukupuolen ilmaisukeinoista. Seta Ry (2020) tarjoaa monipuolisesti tietoa sukupuolen moninaisuudesta, sukupuoli-identiteetistä ja sukupuoleen liittyvästä sanastosta. Seta Ry myös rahoittaa yhdessä Veikkauksen kanssa Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen toimintaa, jonka tarjoamat palvelut ja tieto ovat täysin ilmaista (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus, 2021).

Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus tuottaa psykososiaalisia tukipalveluja sekä toimii sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin monimuotoisuuden asiantuntijana verkossa. He kertovat verkkosivullaan järjestävänsä erilaisia tapahtumia sekä tarjoavansa kerran viikossa avoimen vertaistukichatin sukupuoleltaan moninaisille nuorille sekä erillisen vertaistukichatin heidän läheisilleen (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus, 2021). Mahdollisuus keskustella muiden sukupuoli-identiteettiään miettivien ihmisten kanssa tukee yksilön yhteenkuuluvuuden ja normaaliuden tunnetta: he eivät ole yksin asian kanssa. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus (2021) kertoo verkkosivuillaan myös tarjoavansa mahdollisuuden erillisen puhelinajan varaamiseen, jossa he voivat keskustella joko anonymisti tai nimellisesti erinäisten psykologian alan ammattilaisten kanssa esimerkiksi sukupuoli-identiteetistään tai sukupuoliristiriitakokemuksestaan. Heidän verkkosivuiltaan on myös mahdollista löytää erinäisiä materiaaleja eri ikäluokille sukupuolen moninaisuuteen liittyen, joiden avulla tietoisuutta sukupuoli-identiteetistä ja sen moninaisuudesta voidaan käsitellä myös instituutioiden ulkopuolella. Sivustolta on mahdollista löytää esimerkiksi animaatioita, satukirjoja, opetusmateriaaleja ja oppaita (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus, 2021).

5.2 Sukupuolenkorjaus Suomessa

Vaikka aiemmin mainitut tekijät ovat parantaneet sukupuoleltaan ja sukupuolikokemukseltaan moninaisten henkilöiden asemaa sekä kehittäneet suomalaista yhteiskuntaa hyväksyvämpään suuntaan, ei kaikkiin sukupuoliristiriitaa kokeville yksilöille ahdistaviin, ristiriitaisiin tai loukkaaviin seikkoihin ole puututtu. Sukupuoli-identiteetin ollessa ristiriidassa fyysisen kehon kanssa, sukupuolta voidaan pyrkiä korjaamaan esimerkiksi hormonihoidoilla ja leikkauksilla (Harju, Lehtinen & Honkanen 2020). Myös Suomessa on mahdollista suorittaa sukupuolenkorjausprosessi, mutta sitä varten on määritelty tarkat kriteerit. Amnesty International (2020) tuo ilmi Suomen hyväksyneen kansainvälisen ihmisoikeussopimuksen, jonka mukaisesti sukupuolen juridisen vahvistamisen on oltava kunnioitettava, avoin, sujuva ja nopea prosessi. Amnesty International (2020) tuo kuitenkin esiin, kuinka jo oikeudellisten ja lääketieteellisten prosessien

yhteen liittämisen johtavan Suomessa lukuisiin transihmisten oikeuksien loukkauksiin. Kähkönen (2018) kertoo Suomessa sukupuoliensa muuttamisen juridisesti sukupuoli-identiteettiin sopivaksi vaativan lain nojalla yksilön psyykkistä arviointia, hoitoa ja erinäisten lääketieteellisten edellytysten täyttämistä. Hän määrittelee lääketieteellisten edellytysten viittaavan muun muassa psykiatrin ja psykologin tarjoamaan tietoon henkilön psyykkisestä tilasta ja tutkimusprosessin tuloksista (Kähkönen, 2018).

Vaikka transsukupuolisuus poistettiin Suomen tautiluokituksesta vuonna 2011, voidaan aiemmin määritellyt lääketieteelliset vaatimukset nähdä edelleen viittauksena siitä, että transsukupuolisuus olisi psyykinen häiriö. Lääketieteellisiin tutkimuksiin osallistumisen lisäksi juridista sukupuoltaan vahvistavan henkilön on oltava täysi-ikäinen, lisääntymiskyvytön sekä esittää lääketieteellinen selvitys kuulumisestaan ”vastakkaiseen” sukupuoleen (Amnesty International, 2020), ja Suomea onkin kritisoitu esimerkiksi lisääntymiskyvyttömyyden vaatimuksesta. Amnesty International (2020) tuo ilmi myös usean transihmistä kokevan nöyryyttävänä sen, että edellytyksenä yksilön vahvistamiseen lääketieteelliseen sukupuolenkorjaushoitoon, tämän täytyy tutkimusprosessin aikana ilmaista sukupuoltaan stereotyyppisesti ja yhteiskunnan oletusten mukaisesti. Jokainen ilmentää sukupuoltaan ja sukupuoli-identiteettiään yksilöllisesti (esim. Nousiainen, 2020; Sillanpää, 2019; Meyer, 2010), ja tämä on oleellista huomioida osana sukupuolenkorjausprosessia. Seta Ry (2020) muistuttaa jokaiselle ihmiselle kuuluvan oikeuden omaan sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun haluamallaan tavalla. Kuitenkin aiemmin mainitut, usein loukkaavana tai alentavana koetut toimintatavat voivat vaikuttaa huomattavasti sukupuoliristiriitaa kokevien henkilöiden halukkuuteen korjata sukupuoltaan tai tuoda ilmi sukupuolikokemuksensa.

6 Pohdinta

Kiinnostukseni sukupuoli-identiteettiä kohtaan heräsi vuonna 2017 ollessani työkokeilussa päiväkodissa 1-4-vuotiaiden lasten ryhmässä. Ryhmässäni oli lapsi, jonka juridinen sukupuoli oli määritelty pojaksi. Kyseinen lapsi tahtoi leikkiä stereotyyppisesti oletettuja tyttöjen leikkejä, pukeutua mekkoihin ja hän pyysi henkilökunnalta, ettei häntä kutsuttaisi omalla etunimellään, vaan erään eläimen nimellä. Päiväkodin työntekijät ja lapsen vanhemmat olivat kuitenkin lapsen toiveita vastaan, ja kyseenalaistaessani heidän toimintaansa, sain vastaukseksi vain: ”*Ei nelivuotias vielä tiedä, mitä haluaa. Hänet pitää opettaa oikeille tavoille*”. Tämä vastaus sai minut pohtimaan, kuinka paljon tietoa sukupuolesta ja sukupuoli-identiteetistä todella on olemassa ja saatavilla sekä se, mikä määrittää ”oikean” sukupuolellisen ilmaisun. Yrittäessäni tutkia aihetta, yllätyin siitä, kuinka vähän tietoa sukupuolesta ja sukupuoli-identiteetistä oli saatavilla. Jo tämä motivoi minut luomaan ainutlaatuista tutkimusta sukupuoli-identiteetistä suomalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan kontekstissa.

Tässä kandidaatintutkielmassa pyrin tuottamaan aiempien tutkimusten ja tekstien pohjalta uutta teoriaa ja yhtenäistä lähdettä sukupuoli-identiteettiä koskevan tiedon löytämiseksi. Tutkimustulokset osoittavat sukupuoli-identiteetin olevan yksilön näkymätön, henkilökohtainen kokemus omasta sukupuolestaan ja sen ilmaisusta. Sukupuoli-identiteetti rakentuu sukupuolen ja identiteetin yhteistyössä samalla, kun nämä kehittyvät myös itsenäisesti. Vaikka sukupuoli on yksilöllinen kokemus, ei se tai sen ilmeneminen rajoitu ainoastaan yksilötasolle, vaan se vaikuttaa laajasti yhteiskunnallisella tasolla (Risman, 1998). Kuten Kuusela (2006) ilmaisee, ihmiset todentavat jatkuvasti sosiaalista identiteettiään sekä identiteettinsä sisältöä ollessaan vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa. Hän jatkaa kertomalla, että tässä prosessissa kuitenkin ympäristön reaktiot voivat aiheuttaa sukupuoli-identiteetin kyseenalaistumisen, muuntumisen ja mahdollisesti jopa kieltämisen. Yhteisön ja yhteiskunnan suhtautuminen sukupuoli-identiteetin variaatioihin sekä niiden huomioiminen on siis usealla eri tasolla suorassa yhteydessä sukupuoli-identiteetin kehittymiseen, eikä yhteiskunnallista näkökulmaa voida välttää aihetta tutkiessa. Sosialisatioprosessi ja siihen sisältyvät instituutiot luovat pohjan yksilön kokemuksille ja mahdollisuuksille itsensä kehittämistä, hyväksymistä ja tuntemista. Samalla niillä on sivistystehtävä, jonka myötä yksilön täytyy sisäistää yhteiskunnassa vallitseva arvomaailma.

Pirskanen (2006) muistuttaa sukupuoli-identiteettiin kehittymiseen ja ilmenemiseen vaikuttavan vahvasti kiteytyneet sukupuolistereotyyppit ja -odotukset, joita sosiaaliset kanssakäymiset

ilmentävät jokapäiväisessä elämässä. Tällaisina ilmentyminä voidaan pitää esimerkiksi mainoskuvia tai instituutioissa esillä olevia roolimalleja. Harju ja kollegat (2020) tuovatkin esiin, että sukupuoliroolien tiedostaminen, haastaminen ja ilmentäminen ovat vielä huomattavan vähäisiä suomalaisten instituutioiden kentällä. Toivon tutkimukseni tavoittavan instituutioissa ja muussa kasvatus- sekä opetustyössä toimivia ammattilaisia, jotta tietoisuus sukupuoli-identiteetin variaatioista lisääntyisi ja sukupuolittaminen vähenisi jo varhaisessa vaiheessa elämänkaarta. Tällainen sukupuolittaminen, sukupuoliroolittaminen ja sukupuoliidotukset osana yhteiskunnan rakenteita voivat vaikuttaa huomattavasti sukupuoli-identiteetin kehittymiseen. Jokainen yksilö kokee yksilökohtaiset vaikutteet elämänsä aikana, jotka joko edesauttavat tai estävät heidän sukupuolikokemuksensa kehittymistä ja identifioitumistaan (Meyer, 2010). Jokaiselle kuuluu oikeus omaan identiteettiin sekä sen ilmentämiseen, ja tätä myöten jokaisella on oikeus kokea positiivisia kokemuksia sekä saada tukea oman identiteettinsä kehittämiseksi.

Viime vuosikymmenenä sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen moninaisuuden käsittely ja huomiointi on lisääntynyt huomattavasti, ja tämän myötä myös yksinäisyyden ja epänormaaliuden kokemukset sukupuoliristiriitaa kokevilla henkilöillä on vähentynyt. Kähkönen (2018) tuo ilmi, kuinka sukupuolesta virinnee keskustelun myötä yksilön suhde sukupuoleen nähdäänkin kasvavissa määrin nimenomaan prosessina, johon ovat kytköksissä niin biologiset, sosiaaliset, psyykkiset kuin kulttuuriset ominaisuudet. Myös tässä tutkielmassa pyrin tuomaan esiin monipuolisesti ja laaja-alaisesti sukupuoli-identiteettiin vaikuttavia tekijöitä näistä näkökulmista. Sukupuolta ja sukupuoli-identiteetti voidaan pitää tietynlaisena tulemisena ja lakkaamattomana toimintana (Butler, 2006), joka muuttuu, selkeytyy ja ilmenee yksilöllisellä tavalla osana yhteiskuntaa. Nousiainen (2020) kertoo, että nykyään suomalaisessa kulttuurissa sukupuoliroolien ajattelua yleisesti olevan joustavampia: esimerkiksi lapsi saa itse päättää leikkiikö ritaria vai prinsessaa. Hän jatkaa tuomalla esiin, että nykyään myös vanhemmat voivat pukeutua sukupuolinormeja, -rooleja ja -stereotyyppioita rikkovasti. Voidaan siis todeta, että suomalainen yhteiskunta on kehittynyt ja kehittymässä jatkuvasti suvaitsevampaan suuntaan sukupuoli-identiteetiltä ja sukupuoleltaan moninaisten henkilöiden kannalta.

Tämä kandidaatintutkielma pyrki täyttämään tutkimuksellisen aukon suomalaisen tutkimuksen kentällä, jolla sukupuoli-identiteetin kehittymistä ei ole juuri lainkaan tutkittu. Aiheen tutkimisen tärkeyttä ei voi painottaa tarpeeksi, mutta myös tämän vuoksi jatkotutkimusten tekeminen on miltei välttämätöntä. Esimerkiksi sukupuoli-identiteetin kehittymisen tukeminen instituutioissa, sukupuoli-identiteetiltään moninaisten henkilöiden kokemukset suomalaisen yhteiskun-

nan kontekstista sekä sukupuoli-identiteetin kehittymistä tukevat toimet suomalaisessa yhteiskunnassa ovat teemoja, joita olisi hyvä tutkia. Lisätutkimukset mahdollistaisivat todellisen laaja-alaisen, luotettavan ja kattavan tiedon saavuttamisen. Tässä kandidaatintutkielmassa lähteinä toimivat vertaisarvioidut ja painetut teokset sekä Suomen lailla luotettaviksi määritellyt verkkolähteet. Tutkimusaiheen tuoreuden vuoksi aiheeseen liittyviä lähteitä oli kerättävä pirstaleisesti kattavan ja luotettavan teoriapohjan kokoamiseksi. Näiden seikkojen ohella tutkimuksen luotettavuutta voidaan pitää hyvänä.

Lähteet

- Achituv S. (2019), *"It bothers me, but I will not bring it into the kindergarten": Gender Perception Conflicts of religious Kindergarten Teachers as Reflected in their Work*. The official journal of the Religious Education Association. Vol. 114 (4). Haettu 21.11.2020 osoitteesta <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00344087.2019.1600108>
- Amnesty International. Transihmisten oikeudet. Haettu 10.2.2021 osoitteesta <https://www.amnesty.fi/tyomme/teemat/itsemaaramisoikeus-sukupuoleen/>
- Bradley H. (2007), *Gender*. Cambridge: Polity Press
- Butler J. (2006), *Hankala sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus.
- Connell R. (1987), *Gender & Power*. Cambridge: Polity Press
- Dilladough J.-A. (2011), *Gender Theory and Research in Education: Modernist traditions and Emerging Contemporary themes*. Teoksessa: Francis B. & Skelton C. (2011), *Investigating Gender: Contemporary perspectives in Education*. Buckingham: Open University Press
- Fadjukoff P. (2015), *Identiteetti persoonallisuuden kokoavana rakenteena*. Teoksessa: Metsäpelto R.-L. & Feldt T. (2015), *Meitä on moneksi*. Jyväskylä: PS-kustannus
- Halim M., Ruble D. & Amodio D. (2011), *From Pink Frilly Dresses to 'One of the Boys': A Social-Cognitive Analysis of Gender Identity Development and Gender Bias*. Social and Personality Psychology Compass. Vol. 5 (11). Haettu 21.11.2020 osoitteesta <https://amdiolab.org/wp-content/uploads/2019/04/Halim-Ruble-Amodio-2011.pdf>
- Harju A., Lehtinen T. & Honkanen H. (2020), *Vapaus olla minä – Sukupuolen moninaisuuden huomioiminen seksuaalikasvatuksessa*. ePooki. Oulun ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehitystyön julkaisut 13. Haettu 22.11.2020 osoitteesta <http://urn.fi/urn:nbn:fi-fe202003067466>
- Juvonen T. (2016), *Irtiottoja sukupuolen luonnollisuudesta*. Teoksessa: Husso M. & Heiskala R. (2016), *Sukupuolikysymys*. Helsinki: Gaudeamus
- Kaltiala-Heino R., Mattila A., Kärnä T. & Joutsenniemi K. (2015), *Sukupuoli-identiteetin diagnosoiminen*. Tampereen yliopisto. Lääketieteen yksikkö.
- Kamula-Enqvist E. (2017), *Sinun sukupuolesi on minulle totta – Näkökulmia sukupuoleen ja sukupuolen moninaisuuteen lapsuudessa*. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Pro gradu-tutkielma.
- Koivula M., Siippainen A., Eerola-Pennanen P. (2017), *Valloittava varhaiskasvatus – oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Tampere: Vastapaino

- Kuusela P. (2006), *Realismi ja sosiaalisen identiteetin episteeminen status*. Teoksessa: Kuusela P. & Saastamoinen M. (2006), *Minuus ja identiteetti: sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. Tampere: Taju
- Kähkönen L. (2018), *Kehollinen kokemus, muutos ja sukupuolen moninaisuus*. Teoksessa: Toikkala J. & Virtanen I. (2018), *Kokemuksen tutkimus VI: kokemuksen käsite ja käyttö*. Rovaniemi: Lapland University Press
- Nousiainen S. (2020), *Sukupuoleen katsomatta – Kuinka kohdata monimuotoisuus*. Jyväskylä: Atena
- Nissinen J. (2011), *Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen*. Teoksessa: Tuovinen L., Stålström O., Nissinen J. & Hentilä J. (2011), *Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus
- Manninen J.-O. (2018), *Sukupuoli-identiteetti alakoulussa*. Oulun yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Kandidaatintutkielma.
- Meyer E. (2010), *Gender and Sexual diversity in Schools*. Explorations of Educational Purpose, 10, 33-44
- Ojala H., Palmu T. & Saarinen J. (2009), *Paikallaan pysyvää ja liikkeessä olevaa – Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen*. Teoksessa: Ojala H., Palmu T. & Saarinen J. (2009), *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino
- Opetushallitus (2018), *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018*. Helsinki. Haettu: 12.4.2021 osoitteesta: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Opetushallitus (2014a), *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki. Haettu 12.4.2021 osoitteesta: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Opetushallitus (2014b), *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki. Haettu 12.4.2021 osoitteesta: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. Tasa-arvoinen varhaiskasvatus-koulutusmateriaali. Haettu 22.11.2020 osoitteesta: <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/mina-ja-kulttuuri/moinainen-sukupuoli/>
- Pirkanen H. (2006), *Ruumiillistuvat sukupuoli-identiteetit pelissä*. Teoksessa: Kuusela P. & Saastamoinen M. (2006), *Minuus ja identiteetti: sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. Tampere: Taju

- Rogers L. & Meltzoff A. (2017), *Is gender more important and meaningful than race? An analysis of racial and gender identity among Black, White, and mixed-race children*. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. Vol. 23 (3). Haettu 21.11.2020 osoitteesta: <https://content.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2Fcdp0000125>
- Risman B. (1998), *Gender Vertigo*. New Haven: Yale University Press
- Salminen A. (2011), *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62. Haettu: 13.1.2021 osoitteesta: https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf
- Seta Ry. Sukupuolen moninaisuus. Haettu 17.11.2020 osoitteesta: <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus>
- Siljander P. (2014), *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen: peruskäsitteet ja suuntaukset*. Tampere: Vastapaino
- Sillanpää S. (2019), *SETSTOP – Sukupuolen moninaisuus*. Oulun yliopiston materiaaleja. Haettu 10.2.2021 osoitteesta: https://setstop.files.wordpress.com/2019/09/setstop_sukupuolen_moninaisuus_24092019.pdf
- Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvo. Haettu 20.4.2021 osoitteesta: <https://stm.fi/tasa-arvo>
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. Haettu 20.4.2021 osoitteesta: <https://sukupuolen-osaamiskeskus.fi/>
- Tasa-arvoasian neuvottelukunta. Tietoa Tanesta. Haettu 12.4.2021 osoitteesta: <https://tane.fi/tietoa-tanesta>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Sukupuolen moninaisuus. Haettu 17.11.2020 osoitteesta: <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus>
- Tuominen J.-A. (2018), *”Ooksää niinku poika vai mies vai nainen vai mikä hitto sä oot?” – Diskurssianalyttinen tutkimus normatiivisen transnarratiivin ja transaktivismien vaikutuksesta transihmisten itsemäärittelyyn*. Turun yliopisto. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Pro gradu-tutkielma.